

Самур

№ 3 (286) 2015-йисан 18-март

1992-йисан январдилай акъатзава

ЯРАН СУВАР АТАНА!

Цийивилер

www.samurpress.net

Регьбер рикел хкизва

Россияда Азербайжан квачел а х к а л д р а й чехи регьбер ва сиясатчи Гьейдар Алиеван тваруних галай чкайрин кьадар кьвердавай пара жезва. Шумудни са чехи шегьerra Гь.Алиев рикел хкидай гуьмбетар, паркар, куьчяр ава. Ульяновск шегьerra регьбердин чехи гуьмбет эцигнава, адан твар алай парк кутунва.

Астрахан шегьerra и рекьяй генани чехи крар кьилиз акъудзава. Ина Россиядинни Азербайжандин дуствилин муьгь эцигнава, Гь.Алиеван тваруних галай багь арадал гьанва, регьбердин гуьмбет хкажнава. Шегьerra регьбердин тварцле мектебни ава. И йикьсара Астрахандин Гь.Алиеван тваруних галай чкаяр туристрин маршрутдик кутунва. Туристри и чкайриз чехи марагьдив килиззава.

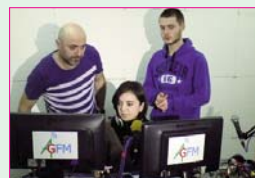
Кардик кутуна

Алай йисан 9-мартдиз Азербайжан Республикадин Президент Илгьам Алиева ва Европаддин Кьугьтурин Тешкилатдин Комитетдин седри Мегьрибан Алиевади Билежери посёлкда Бакудин Балкандарвиллин Меркез кардик кутузвай мярекатда иштиракна. 123 агьзур квадратметрдилай артух чка кьузвай и комплекс тай авачирди я. Ина гуьлле гудай майданар, жуьреба-жуьре залар, гуьжетунриз гьазур хьун патал чехи утагьар, ижлас тухудай кьве зал, кафе, медпункт, фитнес зал ва маса герек тир утагьар ава. Идалай гьейри 500-дав агакьна машинар хьудай чка, комплекс цай кьуна куникай хьун патал объектари кардик кутунва. Комплекса алай девирдин кьадай вири жуьредин кьулайвилер арадал гьанва.

2012-йисалай эцигиз гагунай Бакудин Олимпиядин стадионни и йикьсара эцигна вахсанва. Им дуьньядин тай авачир стадионрикай сад я.

Азербайжан Чалал радио

Гуржистанда сифте яз азербайжан чалал радио кардик кутунва. Радиоди и республикада яшамин жезвай азербайжанвийр информациядалди таъминарда, абурун тарихдикай, медениятдикай, харусенятдикай, адетрикай, ацукьун-кьаррагьуникай гунугар гьазурда. Анай гьар пуд сятдилай сад, ругудра хабарар гуда. Амай вахтара маарифдиз, хуьруьн майишатдиз, сагьламлилиз, музыкадиз талукь гунугриз вахт чара нийда. Куьруь вахтунда редакциядиз цудралди чарар атанва. Гуржистандин азербайжанвийри радиодиз рикл алаз яб акалзава.

Цийи радиодин редакцияди Азербайжандин радиодихь ва АЗЕРТАЖДихь галаз санал кьвалахун кьарардиз кьачунва.

ЧЕХИ ГАФАРГАН

70 агьзур уьлчмедикай тукьлуьрнавай “Лезги члалани азербайжан члалан гафарган”. Им алай йисан Яран сувариз чи халкь паталди виридалайни багьа савкьватрикай сад я. Чехи гафарган «Самур» газетдин кьвалахдарар Седакьет Керимовади ва Муьзеффер Меликмамедова арадал гьанва. Рецензентар лезги алимар тир филологиядин илимрин доктор, Россиядин Тебии Илимрин Академиядин академик Агьмедулагь Гуьлмегьамедов ва филологиядин илимрин доктор Фаида Гьаниева, азербайжанви алим, педагогикадин илимрин доктор, профессор, Россиядин Педагогикадинни Социал Илимрин Академиядин академик Эждер Агьаев я.

И йикьсара «Азербайжан» чапханади басма авунвай «Лезги члалани азербайжан члалан гафарган» сифте яз акьуднавай чехи гафарган я. Ада лезги члал чириз кланзавайбуруз, гьаклни лезги члалай азербайжан члалаз таржумаяр ийизвайбуруз куьмек гуда. Идалай гьейри ам лезги кхьинрин члала авай гафар кьвалтунин ва абур сад садахь авунин кардани бакара кьведа.

Гафарган тукьлуьрдайла 1950-йисалай инихь акъатнавай урус члалани лезги члалан, урус члалани азербайжан члалан, гьаклни лезги члалани урус члалан ва азербайжан члалани урус члалан гафарганрикай, и члаларал акъатнавай орфографиядин ва баянин гафарганрикай гегьеншидиз менфят кьачунва.

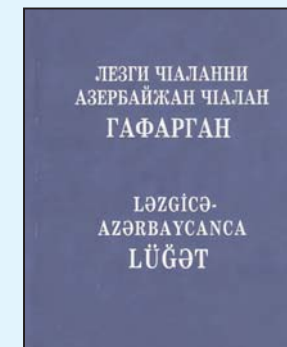
И гафаргандихь адетдин гафарганрилай тафаватлу тир са шумуд кьетленвал ава. Сад лагьайди, адак советрин девирда маса члаларай кьачунвай гзаф гафар кутунвач. Вучиз лагьайтла лезги члала абур эвез ийиз жедай вири гафар ава. Гья ик1, алай девирдин кхьинрин члала гьатнавай, амма умуми лезги члалаз

кьец1 гузвай, и члалан нормайрив кьазвачир, ам ч1урзавай ц1удралди кьачунвай гафарни и гафаргандик акатнавач. Кьвед лагьай кьетленвал дегь ч1аварин гафарихь галаз алакьалу я. Алатай виш йисара басма хьайи лезги ктабра гьатнавай вишералди дегь гафар арадал хканва. Ибур ч1алахь гегьенши мумкинвилер авайди кьалурзавай, члалан кьенивал хуьз куьмек гузвай гафар я.

Гья са вахтунда эхиримжи виш йисан кьене тукьлуьр хьанвай цийи гафарикайни гегьеншидиз менфят кьачунва. Абур гьам лезги члала виче арадиз атанвай, гьамни маса члаларай кьачунвай гафар я.

Мад са кьетленвал. Гафарганда нугьатрин гафарни гзаф гьатнава. Лезги члалан нугьатрин арада лексикадин жигьетдай чехи тафаватвилер авачирди, гзаф гафар вири нугьатра гья са жуьреда гьатнавайди, и гафар ч1ал гегьеншарунин рекьерикай сад тирди асасдиз кьачунва.

Санал кьачурла и гафарганда 2000-дав агакьна цийи ва ну-

гьатрин гафар гьатнава. Адак виликдай гегьеншидиз менфят кьачур, амма гила куьгьне хьанвай гафарни кутунва. Гья са вахтунда гафарганда 1998-2014-йисара “Самур” газетдин редакциядин кьвалахдарри халкьдивай кьвалтнавай, сифте яз “Гафалаг” рубрикадик кьваз газетда чап авур 4000 кьван гафарни гьатнава. Са гафни авачиз, гафарикай гьикьван гзаф менфят кьачуз алахьнатлани ктабдик лезги члалан вири гафар кутаз хьанач.

Им асул гьисабдалди таржумадин гафарган я, амма гья са вахтунда адак баянин гафаргандин элементарни ква. Абур сиясатдиз, илимдиз, философиядиз, тарихдиз, тьебиятдиз ва мсб. талукьбур я.

И гафаргандин килин кьетленвал ам я хьи, дидед члални азербайжан члал чирунин карда кьелдайбуруз бегьемдиз куьмек гузва.

«Самур»

ЧАКАЙ КХЪЕНАЙ...

Гатфар алуькьай югь лезгийри чехи сувар хьиз кьейд ийида. Им абурун виридалайни рик1 алай сувар я. Цяяр авуна, ц1айлаханар тукьлуьрда, абурун кьерехда лугьуз-хуььрез кьуьлерда. Суварин суфрадал шумудни са жуьредин тлуьн-хьун жеда. Гьилик яру цил кут1унна, са яру пек алуьк1ун адет я. И ч1авуз мехьсерарни гзаф жеда. Тухузвай сусан кьилелай яру дувьгьур вегьеда. Яру гудуяр кьуна, манирал илигна, свас пурарал кьуьлуь яру халича алай балк1андал акьадарда. Сусани чамра чамарарда. Ахпа абур жемьятдин кьула йигин лезги макьамдал илигда. Им лезгийрин викигьвиликай хабар гузвай кьуьл я.

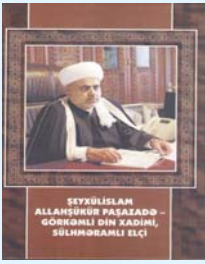
Абу Эмир Халиф ибн Гьайят ал-Лайси ал-Усуфри, IX виш йисан араб тарихчи

Сийивилер

www.samurpress.net

Şeyxülislam haqqında kitab

Bu yaxınlarda "Elm və təhsil" nəşriyyatında işıq üzü görmüş yeni bibliografiya göstəricisi ilahiyyatçılar, din xadimləri, tədqiqatçı alimlər, tələbələr və geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Nobel İnformasiya Mərkəzi

tərəfindən hazırlanmış kitabın müəllifi alim - publisist, 15 kitab müəllifi Bəybalə Ələsgərovdur. "Şeyxülislam Allahşükür Paşazadə – görkəmli din xadimi, sülhməramlı elçi" adlanan kitabda şeyxülislamın həyat və fəaliyyətinin əsas məqamları, elm və dövlət xadimlərinin fikirləri, müəllifi olduğu və haqqında yazılmış əsərlər öz əksini tapanmışdır.

Araşdırma aparılacaq

Azərbaycanda uzunömürlülüğün (yaşı 90-ı ötmüş şəxslər uzunömürlü hesab edilir) öyrənilməsi sahəsində yeni istiqamət üzrə araşdırmalara başlanılıb. Bu döfə

tədqiqat yalnız uzunömürlülər arasında deyil, həm də onların yaxın qohumları və təsadüfi seçmə qrupları arasında aparılacaq. Bunu Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Fiziologiya İnstitutunun Uzunömürlülüğün Fiziologiya Laboratoriyasının aparıcı elmi işçisi, fiziologiya üzrə fəlsəfə doktoru Sevinc Hüseynova deyib.

Tədqiqat Ukraynanın Herontoloji Mərkəzinin çox yüksək səviyyəli mütəxəssisləri ilə birgə iki il ərzində aparılacaq. May-iyul ayına qədər layihənin ilk mərhələsi, iyuldan sonra isə növbəti mərhələ həyata keçiriləcək. Azərbaycanda uzunömürlülər daha çox Lənkəranda olduğundan tədqiqat yeri kimi həmin ərazi seçilib. Tədqiqatlar zamanı uzunömürlü şəxslərdən qan analizləri alınacaq, tibbi tədqiqatlar aparılmaqla onların sağlamlıq durumu öyrəniləcək. Uzunömürlülüəy səbəb olan iki əsas faktor - həm genetik - nəsilən-nəslə keçən uzunömürlülük, həm də müsbət ekoloji təsirlər nəticəsində yaranan uzunömürlülük araşdırılacaq.

Sumqayıta qatarlar

Bakı-Xırdalan-Sumqayıt sərhəmiş sahəsində 63 km uzunluğunda baş yolların əsaslı təmirinə start verilib.

"Azərbaycan Dəmir Yolları" Qapalı Şəhərdə Cəmiyyəti Mətbuat Katibliyindən verilən məlumata görə, bundan əlavə Sumqayıt baş stansiyasına daxil olmayan Sumqayıt stansiyasına hərəkət etmək üçün 1,65 km uzunluğunda yeni birləşdirici yolun tikintisi nəzərdə tutulur. Əsaslı təmir işləri İnfrastruktur Departamentinin köməkliyi ilə "Azərbaycan Dəmir Yolları" QSC "Dəmiryolservis" MMC-nin müəssisələri həyata keçirir. Əsaslı təmir işləri başa çatdıqdan sonra elektrik qatarlarının Bakı sərhəmiş stansiyasından Sumqayıt sərhəmiş stansiyasına qədər getməsinə 40 dəqiqə vaxt sərf olunacaq.

QUSARDA YENİ TİKİLMİŞ MƏKTƏBLƏRİN AÇILIŞI OLUB

Martın 9-da Qusar rayonunun Hil və Bədirqala kəndlərində Təhsil Nazirliyi tərəfindən yeni inşa olunmuş ümumtəhsil məktəblərinin açılışı olub.

Açılış mərasimlərində təhsil naziri Mikayıl Cəbbarov, Qusar Rayon İcra Hakimiyyətinin başçısı Şair Alxasov və yerli sakinlər iştirak ediblər.

Əncə təhsil naziri Mikayıl Cəbbarov Qusarın mərkəzi meydanında ümummilli lider Heydər Əliyevin abidəsi önünə gül dəstəsi qoyub.

Hil kənd ümumtəhsil məktəbinin rəmzi açılışını bildirən qırmızı lent kəsilib və qonaqlar təhsil müəssisəsi ilə tanış olublar.

180 şagird yerlik yeni məktəbin 11 sinif otağı, 2 laboratoriyası, 2 otaq təlimi otağı, gənclərin çağırışa qədər hazırlığı otağı, kompüter otağı, müəllimlər otağı, tibb məntəqəsi, bufeti, kitabxanası, akt zalı və idman zalı var. Videomüşahidə, yangın əleyhinə signalizasiya sistemləri quraşdırılıb, internet və telefon xətləri çəkilib, qazanxana istifadəyə verilib.

Məktəbin akt zalında müəllimlər, valideynlər və kənd sakinləri ilə keçirilən görüşdə təhsil naziri Mikayıl Cəbbarov ölkəmizdə aparılan təhsil islahatları haqqında məlumat verib. Nazir bildirib ki, son 11 il ərzində Azərbaycanda 3000-ə yaxın ümumtəhsil müəssisəsi tikilib və

ya əsaslı təmir olunub. Bu isə ölkə rəhbərinin təhsilə olan xüsusi qayğısını əks etdirir.

Qusar Rayon İcra Hakimiyyətinin başçısı Şair Alxasov çıxışında yeni məktəblərin inşasının təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə əhəmiyyətli təsir etdiyini vurğulayıb, ölkəmizdə bu sahədə aparılan işlərin rayon sakinləri tərəfindən təqdir edildiyini bildirdi.

Sonra çıxış edən məktəbin müəllimləri yeni inşa olunmuş tam orta məktəbin kənd itimayiyəti üçün böyük hədiyyə olduğunu bildirdilər.

Qusar rayonunun Bədirqala kəndində ümumtəhsil məktəbinin yeni binasının açılışında məlumat verilib ki, 1947-ci ildə tikilmiş əvvəlki birməntəbəli məktəb binası yarırsız vəziyyətə düşdüyündən ötən il Təhsil Nazirliyi tərəfindən köhnə məktəb binasının yerində yenisinin inşasına başlanılıb və tikinti nəzərdə tutulan müddətə başa çatdırılıb.

Mərasim iştirakçıları məktəbdə şagirdlər üçün yaradılan şəraitlə tanış olub, siniflərə, idman zalına, laboratoriyaya baxıblar. Yeni məktəbdə 11 sinif otağı, 1 ümumi laboratoriya, kompüter otağı, müəllimlər otağı, texniki otaq, bufet, akt zalı, idman zalı mövcuddur. Binada videomüşahidə, yangın əleyhinə signalizasiya sistemləri quraşdırılıb, internet və telefon xətləri çəkilib, qazanxana tikilib.

Sonra akt zalında müəllimlər, valideynlər və yerli sakinlərlə görüş keçirilib. Təhsil naziri Mikayıl Cəbbarov bu bayram günlərində ikiqat sevinc hissi yaşayan kənd sakinlərini təbrik edib. Məktəbin müəllim kollektivi və kənd sakinləri yeni məktəb binasının tikintisini kəndin ictimai həyatında əlamətdar tarixi hadisə andlandıraraq dövlətimizin təhsilə qayğısını yüksək qiymətləndirdilər.

"Samur"

Bakı nömrəsi bölgələrdə

Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin "Aztelekom" İstehsalat Birliyi innovativ texnologiyaların tətbiqi nəticəsində sabit telefon şəbəkəsi tarixində ilk imza atdı.

Daim müştərilərinə keyfiyyətli xidmətlər göstərməyi hədəfləyən "Aztelekom" İB bu siyahıya növbəti xidməti əlavə etdi. Onun müştərilər əhalinin bütün təbəqələrini əhatə etdiyindən, "585"-də "Daşınan şəhər telefon xidməti" müştərilərimizə rahatlıq, operativlik və sevinc gətirəcək.

Bakı şəhər şəbəkəsi statusuna malik

sabit telefonlar artıq bölgələrdə də 585 indeksi ilə eyni statusla işləyəcək. Belə ki, regionlardakı hər bir müştəri Bakı şəhər telefonlarından istifadə edə biləcək. Alternativ olmayan bu xidmət nəticəsində Bakı şəhər telefon nömrəsi respublika ərazisində istənilən yerdə daşınacaq. Şəhərlərarası, şəbəkədaxili və simsiz telefon şəbəkəsi (CDMA) ilə ödənişsiz danışıqlar aparmaq mümkün olacaq. Bununla da daha dayanıqlı rəqəmsal rabitə yaranacaq və rabitə sahəsində ilk dəfə "şəhər-kənd" arasında rəqəmsal uçurum

yox olacaq. Daşınan telefonlarda respublikanın bütün (Naxçıvan MR istisna olmaqla) ərazisindən bir-biri ilə limitsiz və pulsuz danışmaq mümkündür. Ayda 15 manabuna haqq ödəməklə 585 indeksi ilə telefonlara sahib olmaq fürsəti yaranıb.

СА МАСА ТІЯМ АВА ВАТАНДИН ЧИЛИХЪ

ХАЙИ ЧИЛИН ТЕМЕНАР

Цуьквер - чилин пузарраллай теменар, Верцида къван, хъсанда къван вуч я дад - Муьгъуббатдин, кланивилин ацтай гад!

Цуьквер - риктин рехъ алатай гиманар, Апузва пагъ - цуьк-цуькведлай иер я, Гъи цуькведиз лугъуда на зи яр я?

Цуьквер - лезги рушар хъиз я демина, Къуьлеривди рам ийизвай жегъилар, Шад гъиссерив ацгъузавай гуьгъуьлар

Цуьквер - ківачин хъанвай шивер - семенар, Бахтлудаказ къил хъажна цавариз, Авазва икІ ван чуьктуриз сувариз.

Цуьквер кватГиз ша, шарар - эминар, Агатайвал къев илгъамдин лацу кард, Акъудайвал куь шиирин кІуьрлар.

Цуьквер - чилин пузарраллай теменар, Ашкъидивди харудаказ диганвай, Гурлу гъиссер - бязибурз таганвай.

Бейгъуш хъанва зун цуькверин кІемина, ЭжъечІнава гуьнейризни пелериз, Хъуьтуьлдаказ туьмер гуьлериз, Алахъава залай чими теменар, Агъ зи цуьквер - хайи чилин теменар!

ЖАГЪИДАЧ ЗАЗ

Вун агуй, рагъ агуй, я цийи гатфар, Ахъая цавун чин, ракъура марфар, Илгита манидал, илгита чарчар, Масана ви далдам, тафт жагъидач заз.

Гъеле агакънавач гатфар, КІура я, Рагъ цийиз чранвай таза шура я, Цуькверин гъармадан атир чара я, Масана са ихътин чІаф жагъидач заз.

Веькерин махпурдик зар акатнава, Тарарин кІурукІрик хъеве акатнава, ВацІарик, хуларик звер акатнава, Къугъавазва лепеяр, каф жагъидач заз.

Садни аквада ваз чилер ифена, Ахпа аквада ваз чимер хъфена, Цаву сutfунзава марфар сафунай, Масана и жуьре саф жагъидач заз.

Гуьнеяр сусар хъиз лацу буьшмеда, Деревяр квахънава къацу чешнеда, Булахар! Акъуда зи рикІ тешнедай, ТахъайтІа уьмуьрдин нав жагъидач заз.

Лацу хъуьтуьдган ква Шагъ дагъдин килик, Адан яр - КІшарин дамахдиз килик, Са маса тіям ава Ватандин чилихъ, Ам тесниф ийндай гаф жагъидач заз.

ГЪАР ПАКАМА...

Фикирда за рагъданикай дагІана, Амни тек са Рагъ акІайла илифдач, Пакамани авачиз туш мичІ галай, Югъ ава хъи, цавариз рагъ гецифдач.

Гагъ-гагъ инсан хъевивилияй ишеда, КІанвивилихъ такІанвални галай я, Гъар гегъивилин эхир са сал руьгът жеда, Гъар садвилжихъ са чаравал авай я.

Гъар туькъуьлдахъ верцивални жагъида, Дуьз кардихъни жеда гагъ-гагъ гъалагІар, КІандахъни авачиз туш гунагъар, Багъишда на, хъайитІани ви рикІ тІар.

Са перишан гъава жеда рагъданихъ, Къариб, сефил гъиссерин вун юзурда, Яралай шад хъайитІани, рагъданик, Къисметди ваз маса пишкеш гъазурда.

Гъар пакама хурушумдихъ алгъада, Гъар уьмуьрдихъ рагъдан ава мичІ галай, И дуьньядиз атун ава, инсанар, И дуьньядай хъфин ава кичІ галай.

Дуьнья гъа икІ туькІуьрнава бинедай, Акъахиди эвичІдани гуьнедай? Са легъе хъиз куьруь ятІа са уьмуьр, Чурувилер къаз жедали кбенидай!..

ШИВДИН ГУЬГЪУЬНА

Яр атайла хъуьреда чаз миллидиз, Шийи свас хъиз хинедавай дугунар, Вичин нурар чуькІурайла ракъини, Къиьб ягъунвай бахтлу жеда руьгъунар.

Гъиссерин звал къачудайла эркиван, Верци жеда жуваз жуван риктин ван, ЦІиреризни накъв кІанзава баркъаван, Марвардин цуьк жагъур мийир руьгъа на.

Бегъер кІатІмир на тарарин хилер хаз, Алахъа вун чилел хъсан гелер газ.

Жагъидани къадир чидай дустар ваз, Терг тавуртІа герек тушир ругун на?

Хъсанвилер жедайни гъич кІевера, Верци мецер хъанайтІа чи сивера, Писвилерин вири рекъер кІевира, Акъуд мийир винел жуван агъу на.

Къил хуьз женни, таб гъахъунай яз къуна? Галтуг мийир гъахъубурухъ цаз къуна, Крар яя халкъдин гафар къаз къуна, Ругъ жедай я хъсан шивдин гуьгъуьна.

СА УЬМУЬР ВУЧ Я КЪВАН

Са уьмуьр тімил я, са риктин къастар КІандайвал хуьз, къилиз акъудун патал, Са уьмуьр тімил я, жува кутур багъ, Бегъерда гъатайла агудун патал.

Са уьмуьр тімил я, и дуьньяд крар, Акъудив, камалдив фагъумун патал, Са уьмуьр бес жедач, гъахъни гъахълувал КъатІана, дуьздаказ гъукумун патал.

Са уьмуьр куьруь я, са гатун йиф къван, Гъиссера ял туна, чир жеч феи пал, Жегъилвал фад атІай яру некъи я, Пузаррал амуькъда адан вертІа дад.

Са уьмуьр вуч я къван, аватІа эгер, Ви хъуьтуьл гъиссериз ийндай авхар, Ашкъидкай галатай хъана лагъайтІа, Чалахъ жез тахъурай, махар я, махар.

Са уьмуьр мад кІандай, вил ацІудайвал, Яраб вуч аматІа вилериз авхар? Секинвал ганач хъи, кат-галтугри заз, Са уьмуьр вуч я къван? Са вилин авхар...

ЛЕКЪЕРИН ЛУЖАР

Вил вегъена Нисин дагъдин синелай, Шумудни са дагъ хвена за син алай, Къефледи хъиз Къулан вацун винелай, Чарх ягъизвайди чи лекъерин лужар тир.

Сад-садави агатнавай стхяяр, Къакъан дагълар къуьнай чин архяяр, КІватІал хъана вили цавун кавхяяр, Садвал авай чІехи элдиз ухшар тир.

ИкІ хъайид тир чунни яргъал чІавара, Сад тир чи чил, мел-мехерар, суварар, Ни лугъуда, хайиди чи луварар, Къеци Теймур, пехи Надир, Къажар тир?!

Вилив хвена лекъер лезги эллерин, Суракъна за дегъ чІаварин гелерин, Ша, чна мад къегъалвилин мелерин, Талудайвал куьн гъинай тир, вужар тир?!

АМУЬКЪДАЙДИ КЪВЕ ЦІАР Я

Ша, дагълариз акъатин чун ягъиз ял, Алатдайвал чи чандавай вири тІал, Аквада чаз чи къакъарин шумуд гъал, Синер - къванер, пенер - махпурд къацар я.

Са пата циф къекъеведай, са пата рагъ, Яд хъаз къеведай къветер, свелер латарал, Гаф ава убаяр чи патара, Гъуцар сувун рикІ алайди - Лацар я.

БалкІанри чун, харудаказ чамарриз, Сал руьштерай авудайла кІамариз, Вахт жагъидан хажалатриз, гъамариз, Лугъуз женни дуьньяд крар яцар я?

Седакъет КЕРИМОВА

Цуьк авачир жагъидач ваз чил са ЧІиб, Лезги руша яд гайила ваз са ЧІиб, Зурзада вун, акъунвайди хъиз рикІе риб, Агъ, марвард цуьк, вун хуьзвайди цацар я.

Суварин лар акурла вун жеда мат, Живер вичел ацукънавай шумуд къат, Чарчарди ваз - чархарилай хъанвай кват, Лугъуда хъи, чи чил къацни-къацІар я.

Аялар хъиз чун - вегъенвай гъебедиз, Аватайла чепелукърин лепедиз, Генг яйлахар куьчар женни гъебедиз? Чун паталди абур халкъайд - Гъуцар я.

Иер я хупІ чи чил дагъдин кукІвалай, Чукур тийиз картар чпин мукарай, Цуьквед кІунчІар кІватин чна муькварай, Яргъал фейтІа, уьленар я, нацІар я.

Вил тахъана гъич бахтунин паярал, Лугъун тийин, фена уьмуьр къаярал, Цун пепе хъиз гъалч хъайтІани цацарал, Шаирдилай амуькъдайди къе цІар я

ТАКУРВАЛМИР

АкуртІа ваз, тІушуннава гъамди зун, АкуртІа, зи далудиз ягъанва кІун, АкуртІа ваз, зи хирери гуьва чІун, Такурвала, алатна вач патавай.

Дерт аватІа шумудни са жуьре захъ, Гаф лугъудай сад аматІа хуьре захъ, Цигел туштІа къе Къуба захъ, Куьре захъ, Такурвала, алатна вач патавай.

Ингъе, са къуз, хъуьрейтІа сад зи элдал, Шак гъайитІа зи гуьнардал, амалдал, Шак гъайитІа зи сувардал, зи мелдал, Минет хуьй ваз, хъел буржни яхъ садавай, Такурвална алат мийир патавай.

ЦІАЙ ГАЛАЗ

Яр какахъай навадава чиливцІар, Цир ахъайдай гъавадава цуьруьцІар, Алахъава нуькІерилай цивицІар, Гатфар къевеза гъарай галаз, гъай галаз.

Къил элкъурдай гуьмер ава йифера, На лугъуди, эквер къываза цуьрерай, Бахтунин гъед, заз цаварай эвера, Къевен ви килив жуваз дигай тІа галаз.

Акъыззава цуьквер винел - чил падиз, Верци гъиссер авазва зав агатиз, ГъикІ хуьрай зун, уьмуьр тадиз алатиз, АмуькІайтІа хажалатар къай галаз?

Шагъдин къилел юза хъанва лацу жив, Хуьз жедали дерейривай седин шив? Къудгъанзава гъиссерин тежез илив, Жегъилвилин, муьгъуббатдин цІай галаз.

РАГЪДАНИН ГУЬУЛ

Рагъданин гуьул ухшар я хупІ некІериз, На лугъуди, туна къизил къапуна, Юзурзава са ни ятІа гъапуна.

Рагъданин гуьул фикрар хъиз рагъданин, КІан я рикІиз уьмуьрдин гад - тіям галай, Цийиз кварцІай акъуднавай чІем галай.

Рагъ гъахънава чІехи гуьлуьн къужахда, Къугъавз вили ятаривди аял хъиз, Гагъ муькуьв къевз, гагъ къакъатиз хиял хъиз.

Рагъданин рагъ - бадедин чар авай фу, Гъуьм галаукъиз, атир чІиз чравза, «Зун несь» лугъуз ам цаварай хъуьрезва.

Рагъданин гуьул ухшар я чи рикІериз, Турфан къеведа секинвилин гуьгъуьнай, Бахтлувилин къил гинватІа, гуьгъ гъина?

КРАСОТЫ ДАГЕСТАНА

Хунзахский водопад

В горах Дагестана немало величественных, оригинальных и покоряющих своей красотой водопадов. Один из них является «Хунзахский водопад». Здесь воды небольшой реки Тобот низвергаются с Хунзахского плато с высоты 100 метров.

Араканская долина

«Араканская долина» с давних времен считается одним из живописных уголков Дагестана. Аракань с прилепившимися к высоким, неприступным скалам домами, удивительное село. Такое расположение домов характерно для многих сел нагорного и предгорного Дагестана. В старину оно было вызвано необходимостью обороняться от нашествий завоевателей. Это село известно одноименным ущельем. «Араканское ущелье» – одно из самых узких ущелий Гимринского хребта. Оно расположено в Унцукальском районе, в знаменитом Сулакском каньоне, который не уступает по величине Колорадскому каньону в Северной Америке.

Горные террасы

Горные террасы Дагестана известны во всем мире. Нехватка земли до революции вынуждала горцев пользоваться склонами гор, изрытая их террасами, обкладывая эти террасы подпорными стенами и свозить туда из долин плодородную землю на ослух. Так отвоёвывались у природы маленькие клочки земли, на которых выращивали сады, а под деревьями – зерновые культуры. В наши дни при наличии сельскохозяйственной техники, приспособленной к условиям гор, насосных станций, дождевальных установок, террасное садоводство весьма перспективно и получает большое развитие.

Куруш

Куруш – самое высокогорное селение на Кавказе. Расположено оно на высоте 2465 метров на южном отроге горы Шалбуздаг. Последняя – одна из наиболее высоких гор Дагестана, ее высота 4150 м. Рядом с ней видна самая высокая среди гор Дагестана Азербайджана гора Базар-Дюзи (4460 м). На вершинах этих гор – вечные снега и ледники. Склоны гор покрыты красивыми альпийскими лугами, на которых в летние месяцы пасутся отары овец и коз.

АГАЛКЪУНАР ХЪУРАЙ

КцIар райондин Кичан хуьруьн тIвар-ван авай сихилрикой гаф кватайла гьасятда Демировар рикIел кьведа. Са береда и сихилдай тир шумудни са кас Азербайжандай кьсепата вини дережадин чирвилер кьачуна, пешекарар хьиз ватандиз хтанай. Ирид хчинни са рушан буба тир Демиран кIел-кхьинал рикI хьуни и хуьруьн инсанрик руьгь кутунай. Адан савадлу веледрин суракьар яргьариз чкIанай.

Кичандал ва масанра кIвалахай, 45 йнсан кьене хьсан муаллимди хьиз элдин патай чIехи гьуьрмет кьазанмишай Мурадхан Залан хва Демировни вичин чIехи буба хьиз элди хь алай кас тир. Вичин веледривай хьиз, тарс гайи аялривайни хьсан кIелун, зегьметдихь агьун тIалабдай ада. Бубадин тарсар хьсандиз кьур адан 9 аялдини институтар акьалтIарнай.

Абурукай садни Зал Залов

я. Виридаз вич савадлу ва гьахь вине кьадай инсан хьиз чидай ам чи республикадин таможнядин тIвар-ван авай кIвалахдаррикой я. Кичандал дидедиз хьана, ина 8-синиф кьутьягьай ада Бакудин 1-нумрадин физикадинни математикадин юкьван мектеба кIелнай. 1977-йисуз Азербайжандин Гьукуматдин Университет акьалтIарна, Хачмаза муаллимвал авунай. З.Залован алакьунар акуна ам Хачмазин райкомдиз кIвалахал тухванай. Гьанай ам Москвадиз, вини дережадин партиядин мектебдиз кIелиз ракурнай.

1993-йисалай полковник Зал Залова Азербайжан Республикадин Гьукуматдин Таможнядин Комитетдин Хачмаз райондин идарадин начальникдин заместителвиле кIвалахзава.

«Самур»дал рикI алай, дидед чIалал акьатзавай и газетдал дамахзавай Зал муаллим адан таьсиб чIуг-

вазвайбурукай я. И мукьвара вичин 60 йис тамам хьанвай Зал муаллим чна рикIивай барка ийизва. Адаз генани чIехи агалкьунар, чандин сагьвал ва рикIин шадвал тIалабзава.

«САМУР»

ЗАГАДКИ ЭТРУСКОВ

В начале I тысячелетия до н.э. в Северной Италии процветала древняя цивилизация - Этрурия.

Этруски оставили после себя знаменитые города и памятники культуры. Они основали город Рим, создали символ Рима - капиitolийскую волчицу, и его гордость - водопровод, а также ставшую в Древнем мире образцом для подражания систему управления. Этруски были искусными мореходами, соотечественниками греков и союзниками карфагенян.

Начиная с Геродота, в науке идет спор об этрусках - кто они, откуда прибыли в Италию и где обитали до появления на Апеннинском полуострове. Из этрусского языка происходят многочисленные слова, известные в настоящее время всему миру: магистрат, цистерна, церемония, таверна, персона, лигера и многие другие. И в то же время этрусский язык остается тайной за семью печатями. Но самое удивительное состоит в том, что эта культура совершенно не похожа на другие.

Геродот утверждал, что этруски были частью лидийцев - народа Малой Азии, вынужденного искать новую родину из-за длительного голода, свирепствовавшего в их землях. А переселились в Италию сразу же после Троянской войны.

В X-IX вв. до н.э., этруски жили в северной части нынешней Италии, в Этрурии (позднее она стала называться Тосканой, этрусков называли еще «тосками», или «тусками»). Затем их влияние распространилось на всю Среднюю Италию и часть Средиземноморья. Их колонии появились и на юге Апеннинского полуострова, на Корсике, Мальте. Государство этрусков представляло собой конфедерацию двенадцати городов (ряд из них уже раскопан археологами), но есть сведения и о множестве других, расположенных к югу от Этрурии, в долине реки По и у подножия Центральных Альп.

Наиболее ценную информацию о культуре загадочного народа дают многочисленные надгробные памятники - каменные саркофаги, крышки которых сделаны в виде фигур людей, упокоенных под ними. Чаще всего они изображают так называемых лукумонов - не то царей, не то жрецов, не то чародеев, поклонявшихся силам ада. Лукумоны были светскими и духовными властями этрусков. Только им было ведомо некое тайное учение, в которое их посвящали... демоны подземелья.

Одна из легенд рассказывает о герое Тархоне, основателе двенадцатиграды Этрурии. Своим отцом Тархон почитал Дита - великое божество подземного мира. Устраивая город, он всегда делал в его центре особое углубление - «мундус», через которое наземный мир мог общаться с подземным. Этруски полагали, что человеческая жизнь, жизнь города и народа в целом, тесно связаны с космосом и так же, как и судьба, зависят от божественной воли.

Мундус считался фокусом, соединившим магическую силу царя и космические силы. В этом месте сходились миры и был возможен переход в небесное и подземное царства. Не случайно здесь же приносили жертвы богам, в том числе и человеческие, проводили

ритуальные гладиаторские бои, позже перенятые римлянами.

В феврале 1972 г. мировая пресса сообщила о сенсационном открытии итальянских археологов - была найдена великолепная этруская гробница, принадлежавшая... Энею! Римляне считали себя потомками Энея, бежавшего из пылающей Трои, но известно, что культ троянского героя они заимствовали у этрусков. Погребальная камера, сложенная из обтесанных камней, оказалась ложной гробницей - кенотафом. Тут же находилась площадка со следами жертвоприношений, совершавшихся много столетий подряд. Было ясно, что это своеобразный памятник герою.

Видимо, не случайно этруски поклонялись Энею, происходившему из далекой малоазийской Трои, так как скорее всего они, как утверждал Геродот, выходцы из тех мест.

Сегодня археологами раскопано более шести тысяч гробниц. Многие из них вызывают удивление и восхищение мастерством древних художников, расписавших стены подземных склепов. В знаменитом этрусском городе Тарквинии открыто 150 расписных гробниц.

Птицы, дельфины, звери и люди - музыканты, жрецы, борцы, прекрасные женщины - таково основное содержание фресок. Но не менее популярны были изображения злобных демонов, державших в руках огромные молоты. Они - стражи подземного мира, куда вступал любой этруск после смерти. На самом деле, как установили археологи, усопший въезжал в свою гробницу на колеснице. Для этой цели специально строились тоннелевидные дороги, которые прорубали в туфе на глубине 10-15 м. Протяженность таких тоннелей была с километр и более. В гробницах были найдены также великолепные украшения и предметы домашнего обихода, в том числе вазы и зеркала, служившие для ритуальных целей. На них изображены божества и начертаны их имена - Тин, Уни, Геркле, Сагр, Семла, Таг и многие другие, в том числе Купавон.

Впервые об этом божестве упоминает Вергилий в поэме «Энеида». У римского поэта (сам он вел свое происхождение от знатного этрусского рода) Купвон - вождь венетов, т.е. славян. Историки справедливо усматривают сходство имени Купавон с персонажем восточнославянских мифов Купалой и на основании некоторых других параллелей делают вывод об общем происхождении этих народов.

Николай НЕПОМНЯЩИЙ

ВЫСКАЗЫВАНИЯ О ЛЕЗГИНАХ

«Начиная с 1837 года Самурские и Кубинские лезгины с присущим им беспокойным и твёрдым характером нарушили договор о подчинении нам. Несколько раз они поднимали бунты, а также они призвали к бунтам и другие народы, все дагестанские народы».

Генерал Головин, 1839 год

«Лезгины, вы - мужественный народ. Сколько времени вы проливаете кровь русским захватчикам, сражаетесь против них ради родной земли. До сих пор вы в одиночестве, без какой-либо помощи со стороны вели сражения в такой большой войне. Теперь же знайте, что я и весь Дагестан - ваши помощники».

Имам Шамиль, 13 сентября, 1848 год

«Когда смотришь в одно время на лезгина и на нашего брата валаха-русского, то русский производит впечатление неуклюжего травоядного животного рядом со статным и смелым хищником. У лезгина пестрота наряда какой-нибудь пантеры или барса, грация и гибкость ее движений, ее страшная сила, воплощенная в изящные стальные формы».

Евгений Марков

«...Спросите у лезгина, почему он так сильно любит свою Родину? Он ответит: здесь я могу жить так, как хочу, здесь я никому не склоняю голову. Эти снега, эти горы охраняют мою гордость!!!»

А. Бестужев-Марлинский

Как все соседние горцы, с которыми они имеют много общего в нравах, обычаях, вероятно и в языке, который впрочем ещё подлежит исследованию, кюринцы большого роста, статны, красивы. Волосы их темны. Цвет лица свежий, белый; у женщин, бывающих иногда замечательной красоты — нежный. Они умны, храбры, честны

«Списки населённых мест Российской империи. По Кавказскому краю», 1870 год

Василий Верещагин. Лезгинка. 1864-1867 гг.

Это интересно

● Знаменитая на весь мир книга «Камасутра» включает в себя размышления на тему взаимоотношений мужчины и женщины и жизни. Большую часть книги составляют размышления о любви в целом, о девушках, о мужчинах, о взаимоотношениях между полами, об уважении и очаровании. Слово «камасутра» переводится как «наставление о каме», то есть обо всех аспектах любви и удовлетворения. Однако среди европейских Камасутра вызывает интерес в основном из-за описанных в ней сексуальных поз. Для ученых же она представляет ещё одну ценность: в книге описаны интересные факты о жизни Индии в те времена.

● Первым европейцем, высадившимся на берега Америки, был вовсе не Христофор Колумб, как считают многие, а малоизвестный Лейф Эрикссон и произошло это ещё в самом начале X века. Лейф Эрикссон — скандинавский мореплаватель, чья семья была выслана из Норвегии в Исландию, а оттуда была вынуждена спасаться бегством. Пристанище они нашли на берегах Гренландии. Согласно дошедшей до нас информации, около 1000 года н.э. Лейф с командой из 35 человек впервые вступили на берега Северной Америки. Позже это путешествие попытался повторить брат Лейфа, Торвальд, однако его экспедиция к берегам нового континента оказалась неудачной: коренные жители Америки напали на незваных гостей и убили брата Лейфа.

ЯРАН СУВАР - БАНАР БАЙРАМИ

Ləzgilərin ən yaddaqları və gur bayramlarından sayılan Яран сувар (Bahar bayramı) qədim adətleri, xalq oyunları, folklor nümunələri, bir-birindən maraqlı şənlikləri ilə seçilir. Xalqın həmin bayramla bağlı zəngin folklorunun olması da bununla əlaqədardır. Bahar bayramı ilə bağlı folklor materiallarını toplayanlardan biri də şair Əfruz Rəhimova idi. O, topladığı materialları əsasında "Яран сувар" ("Bahar bayramı") pyesini qələmə almış. 2006-cı ildə eyniadlı kitab nəşr etdirmişdir. 1951-ci ildə Qusar rayonunun Xürel kəndində anadan olmuş, Azərbaycan Dövlət Universitetinin kitabxanaçılıq və bibliografiya fakültəsini bitirmiş, 1978-ci ildən F.Küçərli adına Respublika Dövlət Uşaq Kitabxanasında müxtəlif vəzifələrdə çalışmış, sonralar kitabxananın filialına rəhbərlik etmiş Ə.Rəhimova həm də Яран сувар (Bahar bayramı) ilə bağlı ləzgi folklor materiallarını Azərbaycan dilinə çevirməklə məşğul idi. O, Azərbaycan oxucularını bu bayramla yaxından tanış etmək üçün ayrıca kitab çap etdirməyi qərara almışdı. 2009-cu ildə vaxtsız dünyasını dəyişən şairənin arzusu həyata keçmədi. Aşağıda vaxtilə qəzetimizdə məqalələri və şeirləri dərc edilmiş, redaksiyamızın yaxın dostu olmuş Əfruz Rəhimovanın Azərbaycan dilində hazırladığı bəzi materialları dərc edirik.

Min illərdir ki, ləzgi xalqı Яран сувар (Bahar bayramını) ən aziz bayramı kimi qeyd edir və onunla bağlı olan adət-ənənələrini, folklorunu qoruyub saxlayır. Ləzgicə "yar" "bahar", "suvar" isə "bayram" deməkdir. Yar həm də ləzgilərin qədim güts (çoxallahlıq) dininə görə münbətilik tanrısıdır.

Bayramın əzəməti hələ payızda məhsul yığımdan dərhal sonra ayrılırdı. Hər ərzəğin saxlanması üçün özünəməxsus qab və xüsusi şərait olardı. Bəzi ərzəqlər kəndi¹da, taxta çəlləklərdə, bəzi ərzəqlər yerdə quyu qazılaraq fur²da, alma ayıdışəyi döşənmiş zirzəmidə, qarpız, armud ot tayasının içində saxlanardı. Uzun müddət saxlanması mümkün olmayan meyvələr isə təndirdə xüsusi qablarda - kalal³da qurudulardı. Bahar bayramı üçün ayırlmış ərzəqlər kəndülərə saxlanar, ağzi suvanar, küplər xurx⁴la möhkəm bağlanardı. Evdə hamı bilirdi ki, bunlar ancaq bahar bayramı ərzəfində açılacaq. Ehtiyat ətin xüsusi şəraitdə qurudulub qaxac şəklində saxlanması üstün tutulardı.

Bayrama hazırlıqla bağlı buğda cücərdilərdi. Onun şirəsindən taç⁵, vitaminli içki, əzilmişindən selemə⁶ hazırlanırdı. Bəziləri ərzəqlər həyata keçərsə, "celemə" bişirəcəyini niyyət edər və bunu qohum-qonşuya paylayardı. Qoz-fındıq təmizlənər, şirniyyat hazırlanırdı. Bahar bayramının təamları ləzgi xalq folklorunda belə əksini tapıb:

*Bahar bayramı gəlib,
Dərdi, qüssəni unut.
Süfrəmizi bəzəsin,*

*Səməni ilə qovut.
Səməninin şirəsi,
Qovurğa-hər cürəsi,
Nutufla⁷si, kambarda⁸,
Yaxın gəl, yeyək bəri.
Yanar şamın sayı yox,
Tanrım versin payı çox,
-deyərək insanlar öz arzularını bildirər,
baharın gözəlliyini vəsf edər, hamını şənəlməyə çağırırdı:*

*Çalın-çalın, çağırın,
Gün babam çağırın.
Qarşılacaq bayramı,
Durun, yandıran şamı.
Qozla fındıq əzəldən,
Əsas ərzəgimzdi.
Bu bayramda kim gəlsə,
Əziz qonağımızdı.
Süfrədə var hər nemət,
Bayramımız gur olsun
Həm kuzq⁹, bakluk¹⁰, piçək¹¹,
Məxki¹², tsavur¹³ olsun.
Halva, qoğal yan-yana,
Doyunça ye, nuş olsun.
Tsiken¹⁴, qutab da gətir,
Bolluq olsun, xoş olsun.*

Bahar bayramı ərzəfində qız-gəlinlər qarın altından təzəcə cücarmış qutablıq göyörti və yaz gülləri yığmağ üçün çöllərə çıxar, cavan oğlanlar isə bayram tonqalı üçün odun, kötür, lopa düzəltmək üçün çubuq yığmağa məşğul gedər, orada deyib-gülər və müxtəlif yaz oyunları oynayırdılar. Yaşıl çəmənlikdə "tvav-tvav"¹⁵, "bala tse"¹⁶, "qvaza-qvaza"¹⁷, "qvani-qvani"¹⁸, "kent-lanş"¹⁹; kimi xalq oyunlarına üstünlük verərdilər.

Bütün varlığı ilə təbiətə bağlı olan ulu

babalarımız öz əməklərinin yüngülləşməsinə, zəhmətlərinin hədəf getməsinə nail olmaq, təbi fəlakətlərdən yaxa qurtarmaq üçün həmişə sözün gücündən, ovsun və sehrdən istifadə edirdilər. Bu qəbildən olan folklor nümunələrindən bir neçəsi:

*A Guni²⁰, gün olsun gərək,
Guniyə gəl gün verək.
Gün sevməz qara qarğa,
Günəşdə yansın gərək.
A guni, günü saxlayaq,
İsti günü saxlayaq.
Çişkin günlər ötüşsün,
Yaz bizimlə görüşsün.
A Peşepay²¹, peşepay,
Peşepay yağış istər:
Oyma, oyma, oyma yağış,
Bir quru yer qoyma yağış.
Yağış taxıla,
Taxıl daxıla.
Hamı amin desin,
Tanrı qəbul eləsin.*

Xalq bahar bayramı ərzəfində özünü od tanrısı Alpaña, su tanrısı Tavarə, döyüş tanrısı Tseho²², günəş tanrısı Atara, münbətilik tanrısı Yara, bolluq tanrısı Tara²³, xeyirli şər tanrısı Əren vaxara²⁴, pislik tanrısı Alapexə²⁵ müraciət edirdi:

*Bizə od verən Alpan,
Alpan, a güclü aslan.
Dayanmadan işıq saç,
Bərəkətli süfrə aç.
Zəmilər xürrəm olsun,
Kəndylər unla dolsun.
Çoxalsın qoyun-quzu,
Bol olsun evdə ruzu.*

*Toyxana quraq, gəlin,
Evlərə gəlsin gəlin.
Biza su verən Tavar,
Biza baxt verən Tavar.
Qoy suyumuz bol olsun,
Zəmidə taxıl olsun...*

Bahar bayramında tez-tez keçirilən kəndirbazların oyununda keçə maskalı oyunbazın iştirakı heç də təsadüfi deyil. Döyüş tanrısı Keçi daim el qəhrəmanlarını, pəhlövanları müşayiət edir, onları şər qüvvələrdən qoruyur:

*Döyüş tanrımın,
Keçi, canımsan.
Elə bizi mərd,
Düşməyə çox sərt.
Başımız üstəndən,
Qarğamı qov sən.
Ağrımızı al,
Qiy vursun qartal.
Ondan güc alatan,
Biz zəfər çalacaq.*

Bahar bayramına hazırlıq işlərinin çoxusu iməcilikdə görülür. Belə kollektiv əmək forması ləzgicə "mel"²⁶ adlanır. Bu barədə xalq folklorunda deyilir:

*Bahar gəlsin bayramlı,
Qovud, çovdar təamlı.
İməcilik, toy-bisat,
Verir biza xoş ovqat.*

Bahar bayramında "mel" vaxtı yetkin qızların hər işinə göz qoyular, gəlin bəyənərdilər:

*Bahar gəlib baxtəvər,
Hər qızın öz baxtı var.
Hərənin ürəyində,
Bir gəlinlik taxtı var.*

Analar oğlanlarına işarə ilə çatdırırdılar:

*Çüngür²⁷, qvıl²⁸ səslənsin,
Zurna, qaval dillənsin
Çalğıçı, sən yaxşı çal,
Gözəllərə nəzər sal.
Axtar gözün tutanı.
Açılmamış butanı.*

Ağsaqqallar və ağbircəklər öyüd-nəsiht verər, alqış yağdırırdılar:

*Gün görəsiz, güzarən sürəsiniz.
Günəş kimi isti, dağ kimi uca, sözünüzdə
möhkəm olun. Dərddən uzaq, firavan,
baxtəvər yaşayın.*

Böyüklərin sözlərindən ürəklənən gənc qızlar deyişmə deyər, zarafatlaşardırlar:

*Baharım çox bahalı,
Əliaçın toyalı.
Bacımın sayı olsun,
Gerçək olsun xəyalı.
Məclisi aç kalamla,
Söz danışma əyhamla.
"Susan hava"²⁹ çalınsın,
Hər qız üçün aramla.
Ömrün uzansın, bahar;
Dirçəlsin gül balalar.*

1 Ərzəq saxlanan taxta qab
2 Taxıl, kartof saxlamaq üçün qazılan yer
3 Pəlcıqdan hazırlanan oval qab
4 Küpün ağzını bağlamaq üçün dəri parçası
5 Vitaminli içki
6 Səmənli halvası
7 Ləzgi halvası
8 Pəl turçusu
9 Sıncıqörək
10 Qarğıdalı unundan bişirilən çörək
11 Düşürəyə oxşar ləzgi yeməyi
12 Bal
13 Köz üstündə bişən ləzgi çörəyi
14 Ləzgi milli yeməyi
15 Dirədoymə
16 Balanı ver
17 Dayan-dur
18 Beş dəş
19 Çilingəgəc
20 Hava Allahu
21 Yağış yağdırmaq məqsədilə üzərinə yarpaqlar bağlanmış dua edən adam
22 Keçi
23 Ağac
24 Ərən bacıları
25 Ala qarğa
26 İməcilik
27 ləzgi saz
28 ləzgi tüpüyü
29 Gəlin evdən çıxarılanda çalınan ləzgi havası

“САМУРДИН” МЕКТЕБЪ

Тамуз гатфар атанвай. Къвердавай йикъар яргы, йифер куьруь жезвай. Живедикай гъвергъверар милдиз хъуьрезвай. Гъайванар хъуьтун ахварай аватзавай.

Таран хилел ацукънавай цуцудди далудиз рагъ гузвай. Къуьр акурла адаз салам гана цуцудди:

- Эжун хийир, къуьр стха!
Къуьр хъурена:
- Агъбат хийир! Гатфарин ракъини чим акъудзавани ви кларабриз, цуцуд стха?
- Вуч гатфар? Ци гатфар жер-вал туш.
- Им жери кар яни?
- Чалахъ тушни?
Жуван лацу хамуниз килиг. Гатфар атанайтла ви лацу хам алатна, адан чкадал цийи рехи хам хкевдай.

Къуьр вичин хамуниз килигна фикрдиз фена.

Цуцудди ара датлана гъургъурзавай:

- Тамуз килиг садра, къуд пад живер, мурклары кунвай хулар, тарарин къецил хилер я. Ихътин гатфар женини?!

Къуьр цуцуддин гафарикай шерзум хъана. Са шумуд вацра гатфарин рехъ хвейи чпрасдик шел акатнавай. Адаз я гъвергъверар ахквзмачир, яни чими чкайрай хтана тарара чпиз цийи мукар расиз манирал илгнавай чубарукар. Цуцуддин члалахъ хъанвай къуьр.

Тамун муькуь гъайванри лагъайтла, гатфарин сифте йикъарикай кефер хкудзавай. Абуру чипин мукар къуру пешерикайни амуькайрикай миьхъзавай.

ГАТФАР

Мах

Гъайванри чпин шарагрис чанрикл ийиз, абуруз тлун жагъурзавай.

Къуьр акурла къуьгъурди лагъана:

- Къуьр стха, ша илифа! Гатфар мугъманар къабуддай бере я.

- Вуч гатфар? Гатфар жервал туш лагъана цуцудди.

- Вун цуцуддин члалахъ жемир. Килиг садра зи шарагрис, гатфар атаначиртла, абуру винел жедайни?

- Абурал цацар вучиз алач?

- Цийиз хъанва лугъуз. Са тлмил чвалавай цацарни акъатдайди я.

- Гатфар атанайтла зи хамни дегиш жедай.

- Акл ятла, ша чна тамун муькуь гъайванривай хабар къан, лагъана къуьгъурди. Къуьгъурди адаз сарак къиф къуна кумадиз гъаьхъзавай сикл къалурна:

- Ваз сикрен яру хъанвай хам акунани? Вири гатфарин аламатар я.

Дустлар вирив агакыйла абуруз вичин шарагар къамукай къаз, цик кутаз-хкудзавай сев акуна.

- Севрез вичин шарагар рекъиз кланзвай хътинд я, лагъана ванцик зурзун кваз къуьре.

- Туш, я чпрас. Ада вичин шарагар хъуьрзава.

Къуьре севревай хабар къуна:

- Сев стха, ваз гатфар атанвай члал гъинай хабар хъана?

- Кумада жуван тапац фитиниз канвай зун.

Садлагъана зи чинал тлап-тлапиз са вуч ятлани авахана. На лугъумир, им цразвай жив я къван. Куьцлвенвай кумада

вил ахвариз финни? Авайвал лагъайтла, вижеваз гишин хъанвай зазни шарагрис.

- Акунани ваз, къуьр стха? Гатфар атана.

Къуьгъурдин гаф сиве амаз са круун пепе галклана къуьрен япукай. Чпрасди кичела цлугъна, ахла чпил къатарна. Кламуз аватай адез агатай къуьгъурди гъиле са вуч ятлани кунвай:

- Къуьр стха, ваз пара тади фейи хътинд я. Заз вуч жагъанатла аку.

Им кланчлуник галклана амай.

Къуьре хвешила гъарайна:

- Къуьгъур стха, ваз жагъанвайди зи алахъзавай хам я. Гила заз цийи, рехи хам хкевда. Ничхирриз зун валарин арадай ахквадач мад.

Цуцудди заз тапарарнава. Гатфар атана къван, хвешила хкадарзавай къуьре.

Азирин СЕВДА

РИКІЕЛ ХУЬХ!

Гъарфар дуьз кхьин

Гафар дегиш хъайила, са къадар дуьшуьшра абурун дибра авай ачух сесер дегиш жеда.

Тлагогрин дибра, гафар дегиш хъайила гъи ачух сес ван къезватла, гъадан гъарф кхьиде. Месела: *гун – гана, кун – ксана, гъун – гъыз – гъана* ва мсб.

Са слогдин суьществительнийар дегиш хъайила, абурун дибра авай ачух сесер я зайиф хъун, я миьхиз квахъун мумкин я.

Эгер дибда авай ачух сес миьхиз квахъиз хъайитла, ам ачух гъарф авачиз кхьиде: Месела: *хак – хкар, карч – крчар, хъар – хърар*.

Эгер гаф дегиш хъайила, дибда авай ачух сес зайиф жез хъайитла, дибда гъа авай ачух гъарф хуьда. Месела: *кицл – кицлер, сикл – сиклер, тлуб – тлуплар, кал – калер, клвал – клвалер, кац – кацлер* ва мсб.

Ихътин бязи гафара, абуру дегиш хъайила, дибда авай ачух е гъарфунин чкадал и гъарф кхьиде. Месела: *хев – хивер, хел – хилер, хер – хивер* ва мсб.

Са къадар гафарин дибра, абуру дегиш хъайилани, гъа виликдай авай гъарф кхьиде. Месела: *хев – хивер, цегь – цегьер*.

Бязи дуьшуьшра гафар сад-садавай чара авун патал абурун дибра авай ачух гъарфар хвена кхьиде. Месела: *ник – никлер*.

Вири халкъдин лексика

Вири халкъдин лексика, яни нугъатдилаь ва пешкарвиледай аслу туьшиз, вирида менфит къачузвай гафар лезги литературалдин члалан лексикадин диб, адан лап члехи ва важиблу пай я. Абуру чир хъун чарасуз я.

Вири халкъдин лексикадик инсанрин яшайишда гъар юкъуз герек къезвай, чеб галачиз дуланажагъ къиле туьхуз тежедай предметрин, гьерекатрин, лишанрин ва мсб. Тварар тир гафар акатда. Месела: *яд, клвал, цил, гъил, хуьр, стха, диде; фин, гун, лугъун, къачун, тлун, чъхъун; лацу, гъевчи, мекъи, хъсан, яргъал, накъ, къе; сад, вад, къад, виш* ва мсб.

Вири халкъдин лексикадик талуьк гафар лезги члала цийи гафар арадиз агунин бине ва база я, хейлин маса гафар гъабурун бинедал арадиз агтайбур я.

Нугъатрин лексика

Лезги члалан нугъатрин арада лексикадин жигъетдай члехи тафаватлир авач, яни чеб тайин тир чкайриз (хуьрериз) хас гафар лезги члалан системада члехи чка къазвач.

Нугъатрин гафариз мисалар: а) *канда, ав, д'даи, тла, тля, цевевай, класа, плакъакъей (ахичеь нугъат); б) бадагъар, баск'лум, къираблияр, къенд, узви, тлиги, гъисаббар, сеори, катиб, никлгъан (къуба нугъат); в) кав, тав, пав, яв, исте, циб-цибавар, дидевах, бубавах, члугъуьв, шерет'ул, мар-фадарай (къураь нугъат); г) квай, гъархъилаг, цилгъцигъан, каклу, члардума, бекъе, мизмаз, къаркъучубарук (яркли нугъат); д) квейшн, клаклай, узлава, тумгаган, хилан, мехити, захитиз, хъуналагъ, чикъыз, чимел (фиярин нугъат)* ва мсб.

ЧИ БУБАЙРИ ЛАГЪНАЙ...

- Акъул кланзаватла, клела.
- Эж гун патал кана кланда.
- Гзаф яб це, тлмил рахух.
- Жуваз таклан клвалах масадазни мийир.
- Кланивал къалурна, дакланвал чъунуьх.
- Вуна дуьзвал хуьх, вун дуьзвили хуьда.
- Алакъ тийир кардик экеч'мир.
- Лекърез цавун къакъанвиликай кичле жедач.
- Къастунал кевни хуьх.
- Чирвилер къачу, акъул клватла.
- Жуван алакъунар ватанда къалурна.
- Алакъ тийир кар хиве къамир, хиве къурди къилиз акъуд.
- Гъилевайди ахъайна, цававайдахъ кал-тугмир.
- Вишра алцума, садра хкатла.

ГЪИКИ ХЪАЙИТИАНИ РАХАДА

Са юкъуз кваса вичин гъевчи гадани галаз рекъиз экъеч'на. Гада ламрал акъадарна вич яхдиз физвай. Рекъе дуьшуьш хъайибуру лугъузвай:

- Шагъ, им аку, гъевчи аял ламрал акъадарна, вич яхдиз физва.

И ван хъайи квасади халкъ рахун тавурай лагъана гада авудна вич ламрал акъахна, рекъе гъатна.

Рекъди физвайбуру и кар акуна: «И касдиз рекъуьз таьхун

аку, вич ламрал алаз, гъевчи гада яхдиз туьхузав», - лагъана.

- И инсанрин гъилияй зи къил т'ар хъана, лагъана квасади вичин къвалавай гадани ламрал акъадар хъуьуна.

Са къадар рекъ феидалай къулдуьз дуьшуьш хъайи маса инсанар рахъ хъана:

- И къуьзуь касдихъ эсиллагъ инсаф авайди туш. И чими юкъуз гъайвандин язух татана къевдни акъахна физва.

И кар акурла квасади:

- Ша чан хва, чун къевдни эвич'на яхдиз фин, ибуру чалай къил къачудач, лагъана гъакл авуни авуна.

Рекъе дуьшуьш хъайи маса инсанри: «Лам къувунарна чеб къевдни яхдиз физвай ибурун акъулдиз килиг», - лугъузвай.

И гафарикай зегъле феи квасади: «И инсанар гъикл хъайитлани рахадлайбур я, ша чун ламрал акъах хъийин, лагъана къевдни акъах хъуьуна.

ХВЕНА КІАНЗАВА

2009-йисуз ЮНЕСКО-ди дуьньядин чІаларин атлас чапдай акьудна. Ада дуьньяда 6 агъзур чІал авайди кьалурнава. Абурукай 2500 чІал квахъзавай чІаларик акатзавайди кьейд авунва. Атласда гьакни Россиядин чилерал 116 чІал квахъда лагъана кхьенва. Идалай кьулукь исаятда акьалтІай квахъзавай, жележегда квахъдай чІаларин (гьабурукай яз удмурт, калмык, чукот, Кеферпатан Къафьсиздин чІаларин), гьакни хаталу гьалда авай 20 чІалан (чечен, тувин ва мсб.) схема ганва.

Къе са бязи улквейрин алимри чІалар квахъда, алай виш йисан эхирдалди кьвед-пуд виш чІал амуькда лугъуз инсанрик кьалабулукь кутазва. Урусрин машгур алим, Россиядин Этнологиядиннин Антропологиядин Институтдин директор, академик Валерий Тишков ихтин гьаларин акси я. Адан фагумдалди, чІал алуьклай пек туш хьй, цІуру хьана, гьасаятда галардайвал. Гьеле XIX виш йисан эвелра алимри куьруь вахтунда Россиядин кеферпатан ва дагълукь халкьарин чІалар рекьиде лагъана кхьенвай. Ингье абуру кхьейбуьр дуьз акьятнач. Къве виш йисан къене Рос-

сияда тек са убукь чІал ва эскимос чІалан са диалект квахъна. Гьакьикъатдани улкведа ва-цІуд кас рахазвай 2-3 чІал квахъун мумкин я. Гьавай, корсикан, уелс чІалар гьа икІ квахъна, цийи кьилелай арадал хтанай. Акъазвайвал, квахъай чІалар цийи кьилелай арадал хтунни мумкин я.

2010-йисан сиягъиздиз кьачуьра Россиядин агьалияр 230 чІалал рахазвайди кьалурнава. Абурукай 170 чІал и улкведин чара чара халкьарин чІалар я. Ина исаятда анжах са хуьр рахазвай чІаларин ава. Гьатта ихтин чІаларни шумудни са виш йисар я

квахъ тийиз. Гьавилай академик В.Тишкова кхъизва: «ЧІалар рекьиде лагъана инсанрик кьалабулукь кутун герекзавач, абуру хуьн ва вилик тухун патал алахъна кІанзава. Геждал вегьин тавуна гьар са гьукуматди чин халкьар рахазвай чІалариз талукь статус гана кІанзава». Исаятда Россияда 40 чІал гьукуматдин чІалар яз гьисабзавач. Тек са Дагъустанда 13 чІалаз гьукуматдин чІалан статус ганва. Маса улквейрини чІалар хуьн ва вилик тухун патал ихтин тежрибадикай менфят кьачуртІа хьсан я.

Гуьлхар ГУЬЛИЕВА

ГАФАПАГ

Кили	– игътият
Киливал	– игътиятлувал
Киши	– гьвечли элкьвей кІараб
КтІац	– сагълам тушир инсан
Кукуф	– кьурай пичІи кІерец
Кунш	– цура дана кутІундай пипІ
Куфун	– секинвал
Кфая	– менфят
Къажир	– кьузгъун
Къаллаж	– затни авачир кесиб
Къамха	– нер цІил
Къаркъаш	– намуссуз
Къасават	– рикІиз гудай азият
Къигин	– арадиз гьун
КъумуцІ	– чирк
Къакъа	– адетдилай артухан ярги
Къеце	– кваса
Къешин	– некІедин магьсул
Къимкъир	– гьамбардин кьиф
КІалум	– куьшуь
КІвел	– жалгъа
КІели хьун	– хабардар хьун
ШепІерган	– какадиз ухшар кьугъварган

ША, ЛЕЗГИ ЧІАЛАЛ РАХАН!

Суварин няни – Праздничный вечер

- Даха, ша, фала!
- Брат, идем скорей!
- Гьиниз?
- Куда?!

- ГьикІ гьиниз?! Югь няни жезва. Магьледин аялри пайлахан авунва, шемер туькІурнава. Са чун я амайди.
- Как это куда?! Скоро вечер. Соседские дети костры разожгли, сделали факелы. Одни мы остались.

- Вахъ вуч гади ква? Акъваз кван, бадедин гитІ неь, ахпа фида чун.
- Чего ты так торопишься? Подожди-ка, поедим бабушкин «гим», потом пойдем.

- Ваз цІуру пекер авани?
- У тебя есть старая одежда?
- Цурубур авач.
- Старой нет.

- ЯтІа алайди це.
- Тогда давай то, что на тебе.

- Алата им аял, им суса кьачунвай ципшійи перем я. За накьалай кьве шем гьазуьра тунва. Бес тушни ваз?
- Отстань, малыш! Это новенькая рубашка, ее невеста подарила. К тому же, я еще вчера подготовил два факела. Тебе этого не хватит?

- Къведавди крар туькІуьдач. Чун ирид кьил хизан я, ирид шем куькІуьрна кІанзавайди я. Гьарадаз сад. Ваз лагъайтІа, кьвед герек я: сад жуваз, садни суаз.

- Что мне с двух? Нас в семье семеро, значит и факелов должно быть семь. Каждому по одному. А тебе, вообще-то, надо сразу два: за себя и за невесту.

- Яраб диледин сав гьазур хьанватІа?
- Интересно, мамин «сав» готлов?

- Сав чидач, аз Гьарифат халайрини кьвале чразвай шурейрин ни кьезва. Яраб абурун дад гьикІ ятІа!
- Не знаю как «сав», но до моего носа доносится запах печеных со двора тети Гарифат. Интересно, какие они получились на вкус?!

- Нянихъ бармак абурун ракарнихъ вегъейла чир жеда чаз абурун дад.
- Бросим им вечером шапку под дверь, тогда и узнаем какие они на вкус.

- Ваз накъ майдандал симин пагьлванри кьалурай гьунар акунани?
- А ты видел, что вчера на площади творили канатоходцы?

- Эхъ, абуруз гаф авач. Ингье Квасадив агакьдач ман. Хуьрей кван вуч тир чун...
- Да, просто нет слов. И, все же, до Косы им далеко. Сколько мы смеялись...

- Лугьумир мад, ада кватай яру нер юзуриз шегьрек галугдайда чун рифунар кьуна чилел ярх хьанай.
- Не говори. Когда он гонялся за козлом, шевеля своим височим красным носом, мы свалились на землю, держась за животы.

- Бахайри вучзаватІа?
- Чем, интересно, сестры заняты?

- Ргур какайриз рангар ягъизва. Рушарин кьвалахар чидачни ваз?!

- Раскрашивают вареные яйца. Ты же знаешь девчачьи дела?!
- Чида, чида, чан гьвечли нтим.
- Знаю, знаю, маленький мужичок.

- Даха, мичи жезва хьй. Акъята тІун вун кьвалей!
- Брат, уже темнеет. Выйди же ты, наконец, из дома!

- Мад вун я ман, акъятин. За алуькдалди вуна дахадиз са канаш калар гьавш. Фена Рагъданан гевиларини шадарна кІанда. Яран сувариз хьел яз амуькун тунагъ я лугьуда.

- Ладно, выхожу. Пока я одецусь, ты сбегай, принеси брату пару горстей «калар». Надо мне пойти сначала извиниться перед Рагданом. Говорят большой грех оставаться с кем-то в споре на Яран сувар.

- Фад хкведани вун?
- А ты быстро?

- Эхъ, Ахпани чна вахъ галаз шахар, кІарасар кватна чехи са пайлахан туькІуьрда.
- Да. А потом мы с тобой наберем всяких досок и деревьевек и разожжем огромный костер.

- Цавув агакьдай кьван чехи?
- До самого неба?

- Гьадалайни кьакьан.
- Еще выше.

- Яран сувар гьа чІавуз кьведани?
- Тогда и наступит Яран сувар?

- Эхъ.
- Да.

ТуькІуьрайди:
АЗИЗРИН Севда

Къезиларнавай кредит

Алай йисан 12-мартдиз Сагьибкарриз Куьмекдай Милли Фондуни Къубадин ва адан патарив гьай районрин 50 сагьибкардиз 1,3 миллион манат къезиларнавай кредит гана. Къубадин Къечреш хуьре кьиле фейи форумда гайи и кредитрин куьмекдалди малдарвални багьманчивал вилик тухвана кІанзава. И кредитри 70-далай гзаф цийи кьвалахдай чкаяр кардик кутай мумкинвал гуда.

Икьван гагьди Къуба-Хачмаз зонада 1833 инвестициядин проект кьилиз акъудун патал сагьибкарриз 133,8 миллион манат къезиларнавай кредит ганва. Тек са 53,2 агъзур тон пар кьазвай 14 логистикадин меркез патал 31,8 миллион манат пул серфнава.

Санал кьачурла, алай йисан пуд вацран къене республикадин 995 сагьибкардиз 29,6 миллион манат къезиларнавай кредитар ганва.

SAMUR

Баş редактор
Сәдақәт КӘРИМОВА

Redaksiyamızın ünvanı AZ 1073
Bakı Mətbuat prospekti,
"Azərbaycan" nəşriyyatı, 3-cü
mərtəbə, 101-ci otaq.
www.samurpress.net
www.sedagetkerimova.com
e-mailsedagetkerimova@gmail.com

Hesab nömrəsi
26233080000
"Kapitak bank"ın 1 saylı
Yasamal filialı
kod 200037
VÖEN 130024708

Qəzet Azərbaycan
Respublikasının Mtbuat və
İnformasiya Nazirliyinə
qeydə alınıb.
Qeydiyyat nömrəsi - 78

İndeks: 5581
Sifariş: 975

Tiraj: 2000
Tel: (012)432-92-17

"Azərbaycan" nəşriyyatında çap olunmuşdur